

I MƏQALƏ

Azərbaycanın görkəmli sənətkarı, kinorejissor, ssenarist, dramaturq, nasir, ictimai xadimi, respublikanın xalq artisti Həsən Seyidbəyli 1920-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. O, 1943-cü ildə Moskvada ÜDKİ-nin rejissorluq fakültəsini, əvvəlcə S.Eyzenşteynin, sonra Q.Kozintsevin emalatxanasını, daha sonra həmin institutun nəzdində Ali ssenari kurslarını bitirmişdir.

H.Seyidbəylinin həyat və yaradıcılığı zəngin və çoxşaxəli olmuşdur. İstedadlı nəsr ustasının qələmindən çıxan "Kənd həkimi", "Bizim Astarada", "Telefonçu qız" povestləri, "Cəbhədən cəbhəyə", "İllər keçir", "Uzaq sahillərdə" (son ikisi İ.Qasimovla birgə), "Tərsənə", "Çiçək" romanları, "Dəniz cəsurları sevir", "Sən nə üçün yaşayırsan?" (hər ikisi İ.Qasimovla birgə) pyesləri, "Yuqoslaviya xatirələri", "İyirmi gün Amerikada", "On beş gün Yaponiyada", "Gördüyüm yerlər" yol qeydləri, publisistik məqalələri, oçerkləri ədəbi tənqidi həmişə diqqət mərkəzində olmuş, bir çox xarici dillərə tərcümə edilmişdir.

KİNO TARİXİNƏ İMZASINI QOYMUŞ SƏNƏTKAR

Kino tariximizə bir sıra ön parlaq səhifələri məhz Həsən Seyidbəylinin adı ilə bağlıdır. Onun ssenariləri əsasında "Doğma xalqımıza" bədii-sənədli, "Qızmar günəş altında", "Uzaq sahillərdə" (İ.Qasimovla birgə) bədii, "Əyri yola qazanc", "Yolda əhvalat" (hər ikisi İ.Qasimovla birgə) qısametrajlı bədii, "Toral və Zəri", "Sağ ol, dostum" animasiya, "Sovet Azərbaycanı" (I seriya, N.Yarovaya ilə birgə, Az.TV) televiziya, "Kamillik" sənədli filmləri yaradılmışdır. "Ömrün səhifələri" kinoalmanaxında intermedyanın müəllifi, "Onun beləli sevgisi" filmi bədii rəhbəri olmuşdur. Yazıcının "Xidmət lifti" hekayəsinin motivləri əsasında "Liftçi qız" novellası çəkilmişdir.

Bununla belə, Həsən Seyidbəylinin kinoda əsl işi quruluşçu rejissor kimi çəkiliş meydançasına çıxması ilə başlamışdır. O, ilk dəfə 1947-ci ildə "Bakıdan Göygölədək" (ilk rəngli Azərbaycan filmi), bunun ardınca 1949-cu ildə "Quba bağlarında" və "Tərtərçay vadisində" (həm də ssenari müəllifi), "Böyük yol" kinooçerklərini lentə almışdır.

H.Seyidbəyli kinorejissor kimi, səkkiz tammetrajlı bədii filmə quruluş vermişdir. Bunlardan altısının- "Telefonçu qız", "Möcüzələr adası", "Cazibə qüvvəsi", "Sən niyə susursan?", "O qızı tapın", "Xoşbəxtlik qayğıları" filmlərinin həm də ssenari müəllifidir. Digər filmləri - "Bizim Cəbiş müəllim" və "Nəsimi" kino əsərlərini isə o, Maqsum İbrahimbəyov və İsa Hüseynovun ssenariləri əsasında çəkmişdir.

Həsən Seyidbəyli ictimai xadim kimi də çox böyük işlər görürdü. O, uzun illər Azərbaycan Kinematografıqlar İttifaqına rəhbərlik etmiş, 1963-75-ci illərdə İttifaqın I katibi, 1975-80-ci illərdə sədri işləmiş, milli kinematografiyamızın tərəqqisi naminə əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

İllər ötdükcə bu gözəl insanın yoxluğunu daha çox dərk edir, onun aramızda olmamasına qəlbən heyfələnirik. O öz Vətəninin layiqli vətəndaşı, xalqının ilhamlı və sədaqətli övladı idi.

O, MƏŞHUR OLDUĞU QƏDƏR DƏ SƏDƏ İNSAN İDİ

İçərişəhər metro stansiyasının yaxınlığında bir küçə var, Həsən Seyidbəyli küçəsi. Bu küçədəki evlərdən birinin divarına vurulmuş xatirə lövhəsində yazılmışdır: "Görkəmli yazıçı və kinorejissor, Azərbaycanın xalq artisti Həsən Seyidbəyli bu evdə yaşayıb yaratmışdır".

H.Seyidbəylinin sağlığında mən bu evə ilk dəfə gələndə ailədə həyat qaynayırdı. Həsən müəllimin həyat yoldaşı Süsən xanım necə də xoşbəxt idi. Onun hazırladığı pürəngi çayın ətəri, bişirdiyi mürəbbələrin dadı Həsən müəllimlə söhbətimizdə xoş ovqat yaradırdı. İkinci dəfə bu binanın qarşısında dayananda H.Seyidbəyli artıq aramızda yox idi, o, dünyasını dəyişmişdi.

Yeri həmişə görünən adam

Kino tarixinə imzasını qoymuş Həsən Seyidbəylinin də reallaşmayan arzusu olub

di. Bakıda ikinci dəfə ümumittifaq kinofestivalı keçirilirdi. Festivalın tədbirlər planı çərçivəsində Həsən müəllimin yaşadığı binanın divarına görkəmli sənətkarın xatirəsini əbədiləşdirən lövhə vurulmuşdu. Binanın qarşısına çoxlu adam toplaşmışdı. Yerli kino işçiləri də, festivalda iştirak edən qonaqlar da Həsən Seyidbəyli barəsində xoş sözlər deyir, xatirələrini söyləyirdilər. Xatirə lövhəsinin açılış mərasimi kinomuzun heyatında unudulmaz anlara çevrildi...

İşlədiyim "Kino" qəzetinin H.Seyidbəyliyə həsr olunmuş xüsusi nömrəsini hazırlamaq üçün üçüncü dəfə Həsən müəllimin 4-cü mərtəbədə yerləşən mənzilinin qarşısını döyündə qarını cavan bir oğlan açdı. Bu, Həsən müəllimin kiçik oğlu Mehdi idi, vaxtilə "Telefonçu qız", "Bizim Cəbiş müəllim", "Xoşbəxtlik qayğıları", "Nəsimi" bədii filmlərində çəkilmiş qarşın, qaynar təbiətli Mehdi.

Qonaq otağının divarlarına vurulmuş H.Seyidbəylinin fotosəkillərinə baxanda istər-istəməz ötən günlər, olub keçənlər düşür yada. "Anam baxçaya Ziyanın oğlu Həsəni götürməyə gedib. Harada olsalar indicə gələrlər", - deyib divardakı balaca Həsənin şəklini göstərir: - "Elə bil babasıdır, durub".

Ziya H.Seyidbəylinin böyük oğludur. O da

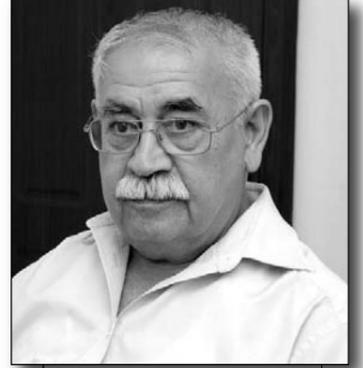
dı məşhurluq məsələsinə biz atamıza fəxr edirdik, elə indi də fəxr edirik. Onun yeri həmişə görünür.

Bizim evimiz qonaq-qaralı olub. Gələnlərində əksəriyyəti ədəbiyyat və incəsənət adamları idi. Onların söhbətləri, bəzən də mübahisələri istər-istəməz mənə, bacı və qardaşımı ədəbiyyata, incəsənətə yaxınlaşdırıb. Atam bəzən bizi özü ilə teatra, filmlərə baxmağa aparardı. Sonra da gördüyümüz tamaşanı, filmi evdə süfrə arxasında oturub müzakirə edirdik.

O, mənə özü ilə ekspedisiyalara, çəkilişlərə tez-tez aparırdı. Çox istəyirdi ki, onun yolu ilə gedim, kinematografçı olum. Hətta mənə C.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasına işə düzəltmişdi. Amma mən Bakı Dövlət Universitetinə daxil oldum, tarix fakültəsinə. Ziya isə Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu bitirdi. Bacım Moskvada Kinematografiya İnstitutunda təhsil almaq arzusunda idi. Atam isə onu anam kimi həkim görmək istəyirdi. İş elə gətirdi ki, Məryəm nə kino işçisi oldu, nə də həkim. O, şərqşünaslığı seçdi. İndi elmlə məşğuldur.

Bu vaxt qarının zəngi çalındı. Gələn Süsən xanım idi. O, nəvəsini mənə təqdim edib dedi: - Nəvəm Həsən Seyidbəyldir. Ümid edirəm ki, xasiyyətdə babasına çəkəcək.

Sonra mənə xahişimlə Süsən xanım Həsən müəllimin arxivindən şəkil dolu qovluqları

Aydın Kazımzadə, əməkdar incəsənət xadimi

gözləri ilə görsünlər, həm də əməyə alışınlar. Bəlkə aralarında mənə yolumu davam etdirən də oldu...

Həsən oğlanlarından birini kinoda görmək istəyirdi. Amma həranın öz yolu, deyiblər.

O, olduqca sədaqətli idi. Bircə misal göstərim. Biz ailə qurandan sonra Həsən ömrünün axırına kimi hər gün işlədiyim xəstəxanaya, "Leçkomissiyaya" mənə evə aparmaq üçün dalımcə gələrdi. Əlbəttə, onun çəkilişlərini, eza-miyyətlərini nəzərdə tutmuram. Bəzən işdən gec çıxanda gördüm ki, Həsən xəstəxananın qarşısı ağızda oturub, qarşısında da pürəngi çay, ya da mineral su. Bağbanla, qarışıq ilə şirin-şirin söhbət edir. Hətta işçilərimizdən bəzilərini Həsənin hərəkəti qəribə gəlirdi, soruşdular ki, ərin hər gün dalınca gəlir, meğər onun ayrı işi-gücünü yoxdur? O, işləyib eləmir?

Mən onlara heç cür başa sala bilmirdim ki, Həsən sözümdə, hərəkətində bütöv adamdır. Onun yarımçıq adamlardan, yarımçıq işlərdən zəhləsi gedirdi.

Mənə uşaqların anası olmaqdan savayı, həm də özünə ən yaxın dost, sirdaş hesab edirdi. Onun bütün işlərindən xəbərdar idim. Özü mənə danışdı. Ona görə də Həsənlə, onun işləri ilə bağlı mənə üçün heç bir gözəlməz məsələ ortaya çıxmırdı.

Balaca Həsən nəvəsinə yaxınlaşmaq istəyirdi.

- Babası kimi yazı-pozunu çox xoşlayır. kim bilir, bəlkə böyüyəndə babasının yolu ilə gedəcək, balaca Həsən böyük Həsən Seyidbəylinin arzusunun həyata keçirəcəkdir?

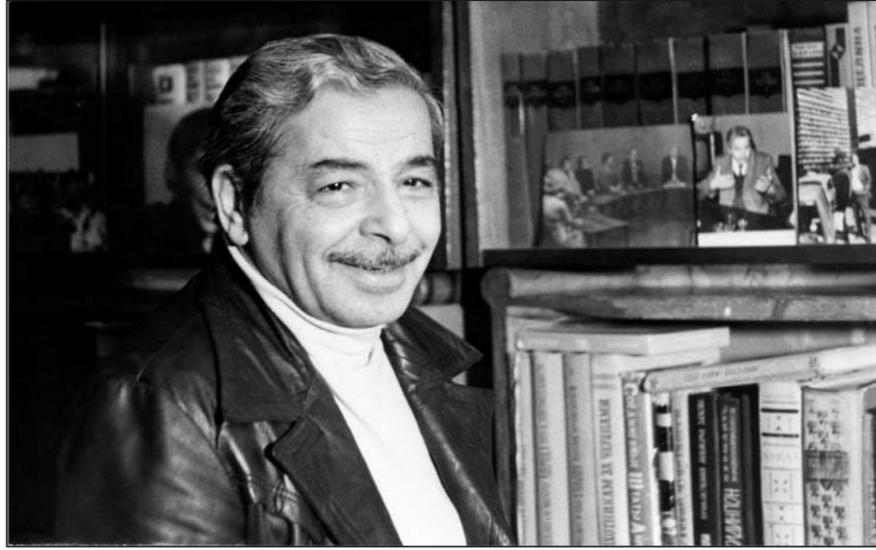
Elə bu ümidlə də biz Seyidbəyli ailəsindən ayrılıq, bir daha bu sənət ocağına qayıtmaq ümidü ilə.

Qeyd:

Bu söhbətdən görün neçə illər gəlib keçib. Balaca Həsən artıq böyüyüb, boyda atası Ziyanı da ötüb. 15 yaşına çatanda artıq hekayələri mətbuatda çap olunmağa başladı. Hətta MDB ölkələri arasında birinci yeri tutdu.

Deyərlər ki, görkəmli şairimiz Səməd Vurğun 19 yaşında Yazıçılar Birliyinin üzvü olub. Balaca Həsən Seyidbəyli isə 18 yaşında. Onun artıq ilk kitabı da işıq üzünə görüb. Kaş bunları baba Həsən Seyidbəyli görəydi. Yəqin ki, sevincindən yerə-göyə sığmazdı. Amma ana babası kinorejissor Musa Bağırov bu gün nəvəsi Həsənin hər uğurlu addımına sevinir, onunla fəxr edir. Musa müəllim də həyatını Azərbaycan sənədli kinosuna həsr etmiş gözəl sənətkardır. Hətta Azərbaycanın igid oğlu Həzi Aslanovun ölümündən çox-çox illər sonra ikinci dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüləsi məhz M.Bağırovun uzun illər arxivlərdə axtarılar aparması və bu faktı üzə çıxarıb sübuta yetirməsi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

"Telefonçu qız" və "Bizim Cəbiş müəllim" filmlərində çəkilib. Məryəm isə iki qarşının bir bacısıdır. "Telefonçu qız" filmində baş qəhrəmanı Mehribanın uşaqlığını tamaşaçılar yəqin ki, xatırlayırlar. Filmə həmin balaca qızı Məryəm oynayır. "Bizim Cəbiş müəllim" filmində Cəbiş müəllimin qızı rolunda da Məryəm çəkilmişdi. İndi Ziyanın da, Məryəmin də öz ailəsi, ev-eşiyi, uşaqları var. Mehdi isə cavan olmasına baxmayaraq, Allah rəhmətinə gedib. Evlərində olarkən ondan soruşdum: "Nə eceb subay qalmısan?". O da atası kimi gülümsünüb zarafatla cavab verdi: "Hara tələsirik, ay çox, il çox..."

Mehdi Həsən müəllimin ev kitabxanası ilə maraqlandığını görüb, mənə onun iş otağına dəvət etdi. Burada yazı masası, divan, kreslolar, kitab rəfləri, bir sözlə hər şey sənətkarın sağlığında olduğu kimi qalmışdı. Yazı masasının üstündə iri bir vaza qoyulmuşdu. Vəzanın üzərində H.Seyidbəylinin fotosəkilli həkk olunmuşdu. Bu, Həsən müəllimin doğum gününün 50 illiyi münasibətilə özbək kinematografçıları onə bağışladığı yubiley hədiyyəsi idi.

Rəflərə səliqə ilə düzülmiş kitabları nəzərdən keçirirəm. Əksəriyyəti də müəlliflər tərəfindən ona bağışlanmış əsərlərdir. Çoxunda da avtoqraf vardır. Rəflərin birində isə yazıcının öz əsərləri saxlanılır: "Qiyətli damcılar", "Cəbhədən-cəbhəyə", "Uzaq sahillərdə", "Çiçək"...

- Məşhur bir adamın övladı olmaq çətin deyilmi? - deyər Mehdiyə soruşuram.

- Çətin sualdır, - deyər o, bir qədər fikirləşib cavab verir: - Atalar və oğullar problemi hər bir zaman hər bir ailədə olub və olacaq. O ki, qal-

getirib stolun üstünə yıxdı. Kinomuzun tarixi ilə bağlı olan bu cansız fotosəkillərdə kimlər öz əksini tapmayıb: Xəzər neftçiləri, hind kinorejissoru və aktyoru Rac Kapur, məşhur rus rejissoru Sergey Yutkeviç, Azərbaycan kinorejissorları Həbib İsmayilov, Rəşad Ocaqov, Muxtar Dağadov, Hüseyn Seyidzadə, yazıçı İmran Qasimov, aktrisa Leyla Bədirbəyli, Barat Şekinskiya...

Fotosəkillərin bir qisminə Həsən Seyidbəyli Süsən xanımla bir yerdə görünür: toyda, xarici ölkələrə səfər zamanı.

- Süsən xanım, bir müdrik deyib ki, qadın olmayan yerdə, pis adam başlayır, - deyər ona müraciət edirdim: - siz bu fikirlə razısınızmi? Süsən xanım gözünü fotosəkillərdən çəkmədən cavab verir:

- Müdrik elə ona görə müdrikdir ki, onun dediyi sözlərdə böyük bir həqiqət olur. Rəhmətlik Həsən həmişə evdə uşaqlara deyirdi ki, mən ananızın hesabına yaşayıram. Amma qoruya bilmədim onu. Xəstəliyi aman vermədi.

Süsən xanımın gözləri doldu.

- Məşhur adamın həyat yoldaşı olmaq asandır, ya çətin? - deyər bayaq Mehdiyə verdiyim sualı bir də təkrar etdim.

O, fikirləşmədən cavab verdi: - Onun məşhurluğunu biz evdə hiss etmədik. Çünki o, çox sadə insan idi. Bir ata kimi, bir ər kimi diqqət və qayğısını bizim üzərimizdən əsirgəməzdi.

Bir dəfə ondan uşaqları filmlərə çəkilməsinin səbəbini soruşanda dedi ki, qoy uşaqlar gözünə böyünlər, hər şeydən xəbərləri olsun. Atalarının nə qədər əziyyət çəkdiyini öz